

KÖNYVSZEMLE

Gálffy Attila Szenior: *Non omnis moriar?* Művelődés, Kolozsvár, 2009. 3071.

Amikor 1958 karácsonyán Gálffy Zsigmond, a kolozsvári Unitárius Kollégium egykori tekintélyes tanára, több mint másfél évtizedig igazgatója örök nyugovóra tért, méltán írhatták a Márkos András tervezte klasszicizáló sír-emlékre a horatiusi szállóigét: *Non omnis moriar*. „Nem teljesen halok meg” – szokták fordítani, Kosztolányi így tolmácsolta a másfél sort: „Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem jobb, sír se földheti már...” És eltelt egy fél század, s a város mai műveltebb polgárai – még az unitáriusok is – aligha tudják, kivel azonosult egykor e név. A latin feliratot sem értik, s a szállóige szerzőjéről is csak kevesen mondják meg, hogy a római kor leghíresebb költője volt. A sír sok mindent eltakar. Nehéz ezt tudomásul venni. Az emberről pár sornyi lexikon-adat marad: a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 18, a Kelemen Miklós szerkesztette *Unitárius Lexikon* (1999-ben) mindössze 7 sort szentel neki, s e sorokat is első sorban műfordítóként érdemli ki. Az utóbbi helyen még halála időpontja is bizonytalan: „1959 után”. Úgyhogy jogosan tehet kérdőjelet a horatiusi szavak után Gálffy legkisebb fia, kötetünk szerzője, id. Gálffy Attila. E könyvet, „életregényt” is azért írta, hogy vissza-

hozza édesapja emlékét a köztudatba. Ne csak a legutóbb megjelent iskola-történet 10 sorából kapjanak pár száraz, nem is eléggé pontos adatot a 21. század emberei.

Gálffy Attila „sírások” után kutat, s ha rá is bukkan kettejükre, mára már nehéz igazságot tenni. Akkoriban – a nagy világégést követően – lehet, hogy méltánytalanul állították félre, de mára csak a megszokott tanársors jut neki is: egy tanárember emlékezete rendszerint addig él, amíg tanítványai fel tudják azt idézni, amíg egykori iskolája él-teti. Szerencsésebbek azok, akik után néhány testesebb kötet maradt, mert azokra lehet hivatkozni, azok hosszabb időre megőrzik a szerző nézeteit, gondolatait, esetleg újabb kiadást érhetnek meg. Gálffy Attila most éppen azt pótolja, ami jórészt kimaradt édesapja pályájából: megpróbálja írásban is maradandóvá tenni kétségtelenül tanulságos élettörténetét, mintaszerű egyéniségét.

A több mint 300 oldalas könyv 70 hosszabb-rövidebb fejezetben mutatja be a 72 évre terjedő életutat. A szerző, ahol szükségesnek véli, tágitja a keretet, s elmagyarázza azokat a helyrajzi alapismereteket, világtörténeti eseményeket, amelyek meghatározzák az

életpályát, s feltételezhetően a fiatalabb olvasók számára nélkülözhetetlenek. Mi a könyv fejezeteit nyolc gócpont köré csoportosítottuk, ezek egyben az életpálya szakaszait jelzik.

Gálffy Zsigmond az Aranyos menti Mészki szülötte, azé a falué, amelyben Balázs Ferenc munkássága hagyott maradandó emlékeket. Módosabb, gazdálkodó szülők legkisebb gyermeke. Kolozsvárt iskolázott bátyja korai halála után csak Eszter nővérével ketten maradnak. Eszterre hárul a szülők gyámolítása, majd a mészki gazdaság vezetése. Az értelmes kisfiút a négy elemi elvégzése után – a tanító biztatására – az édesapa beadja a tordai algimnázium ötödik osztályába. Négy fejezetben ismerkedhetünk meg a tordai Unitárius Algimnázium majd Polgári Iskola történetével, századvégi állapotával. Az internátusi élet szabályaival, rideg, katonás rendjével. Új szint hoz a kisdíák életébe a házitanítószkodás. Megismerheti egy mesterember és egy orvos családját. Az utóbbi helyen egy számára ismeretlen, nagypolgári világba kap betekintést. Eddig a szülők, s Greiner tanár úr, az osztályfőnök játszanak fontos szerepet Gálffy életében. A továbbtanulás útja évszázadokon át Tordáról Kolozsvár felé vezetett. Ezúttal a fiatal mészki pap győzi meg az édesapát a továbbtaníttatás szükségességéről.

A következő hét fejezet a kolozsvári diákévekre vonatkozik. Innentől a szerző már sokkal több adattal rendelkezik. Mindenekelőtt az évenként

megjelenő kollégiumi értesítőkből kaphat képet a nemrég befejezett, minden igényt kielégítő épületben működő tanintézet belső rendjéről, életéről. Nagy dolog volt ekkoriban a szülők részéről lemondani a fiúgyermek segítségéről, s ilyen távolra küldeni őt iskolába. A vidékről érkezetteket vizsga alapján írhatták be a kolozsvári főgimnáziumba. Márkos Albert vizsgáztatási módját is ecseteli a szerző néhány latin mondatot beiktatva. A vizsga kitűnően sikerül. Mert bizonyára nem a könyvbeli szókapcsolatokat használták: ezekben annyi az írás- és egyeztetésbeli hiba, hogy a jóindulatú Márkos tanár úr szégyenkezne hallattukra. Az induló 38 fős osztály négy év alatt 24-es létszámmá csökken. Gálffy a jó tanulóknak kijáró számos kedvezményben részesül. Ezekhez járul még a magántanítványoktól kapott honorárium. Úgyhogy ekkoriban már nem szorul a szülei támogatására. A Gál Kelemen igazgató vezette iskola csapatával jut el először Budapestre is egy országos tornaverseny alkalmából. Igen kedves jellemzést kap az iskola tornatanára, a németes kiejtéssel beszélő, de sikeres, pontos László Gyula. Megismerkedünk a kollégium Apolló kör néven ismert zenedéjével is, itt, az iskolai zenekarban tanul meg elég jól hegedülni a kis Zsigmond. Első tartós barátsága Borbély Ferencsel, a későbbi magyar tanárral ezekre az évekre vezethető vissza.

Az 1907-ben letett, a kötetben nem részletezett érettségi után – mint a tehetséges, jól felkészült fiatalok többsége – a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. Ekkorra már az egyetem túljutott az első negyedszázad kezdetlegességein, felépültek pompás épületei, a tanszékeket országos hírű tudósok töltötték be. Gálffy az orvosi karra iratkozott be, talán tordai magántanítós élményei hatására. Hamar kiderült, hogy nem bírja a boncolást, a látvány és a szag hatására rosszullet fogja el. Emellett Gál Kelemen igazgató, mint előrelátó iskolaszervező, a jó latinos diákját a klasszika-filológia felé irányította, mert a kollégiumnak szüksége volt egy jól képzett latintanárra. Így aztán a fiatalember átiratkozott a bölcsészeti karra. Az egyetemi végbizonyítványt akkorig hat szemeszter (vagyis három tanév) alatt meg lehetett szerezni. Az itteni tanulmányokról kötetünk szinte semmit sem részletez, egyedül a jóindulatú Csengery professzor nevét említi. Pedig bizonyára a másik klasszika-filológus, Szamosi János, az ókori történelmet előadó Schilling Lajos is tanította. S a tanári diplomához szükséges volt a nagyhatású pedagógus (Schneller István), valamint az iskolateremtő filozófus (Böhm Károly) előadásainak látogatása is. Ha a Gálffy leckekönyve nem maradt fenn, akkor az egyetemi évkönyvekből is bőven lehetett volna adatokat meríteni ezekre a tanévekre. Akkoriban a tanulmányokat vagy

a doktorátus, vagy pedig az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnál tett vizsga alapján kibocsátott tanári diploma tetőzte be. Ennek megszerzését gyakran évekig halasztották a fiatalok. E nélkül csak tanárjelöltek voltak, s helyettesként taníthattak.

Gálffy egyetemi éveit is a kollégiumban lakott. Eleinte magántanítványok vállalásával biztosított jövedelmet magának, de 1911-ben már internátusi felügyelő tanárként, majd óraadói minőségben is alkalmazták. Az internátusért felelős Gál Kelemen igazgató ekkor alaposan megismerhette jövődöbéli kollegáját.

Újabb, öt fejezetből álló tömb a katonáskodással és a világháborús élményekkel foglalkozik. A szerző ezekhez fontos dokumentációt kapott a budapesti Hadtörténeti Levéltárból. Az egyetem utáni „önkéntes” katonai szolgálatát 1910-től Királyhidán végezte. Aztán 1914 júliusának végén a világháború forgataga ragadta magával. Kezdetben Gyulafehérváron hadapród-örmester, majd zászlósként kerül a galíciai harctérre, itt a húsvétot együtt ünneplik a „magán-tűzszünetet kötő” magyar és orosz katonák. Az egyik ütközetben megsebesül, amiért utóbb – már hadnagyként – Signum laudisszal tüntetik ki. Utóbb Dél-Tirolba vezényelik, itt az isonzói harctéren éri sebesülés.

A következő öt fejezetből álló tömb a trianoni döntés hatásával és a pályakezdéssel foglalkozik. Gálffy

a kollégiumban kap szállást, állást, s 1919-ben rendes tanárrá választják. Közben számára is felcsillan a lehetőség, hogy az elmenekülő egyetemmel tartson, tanársegédi kinevezés reményében. Ő azonban ragaszkodik a kollégiumhoz. Itt internátusi felügyelő tanár, majd barátja, Sándor János zene-tanár öngyilkosságát követően a konviktus irányítását is rá bízta az igazgató. Pár év alatt az iskola alapemberévé válik. 1923 őszén megnősül, egy helybéli kereskedőcsalád lányát, Györke Terézt véve feleségül. Egy darabig apósánál laknak, majd megkapják az Eötvös utcai egyik tanári lakást. Megszületik két első gyermekük: Zsigmond és Miklós. Közben Gál Kelemen igazgató lemond, helyét Borbély István magyar-tanár foglalja el, de három év után ő is távozásra kényszerül. Az Egyházi Főtanács 1928 őszén Gálffy Zsigmondot választja igazgatóul.

Ezzel megkezdődik a könyv közepe, az 1928 és 1944 közötti időszakot bemutató 25 fejezet. E korszak elején a szerző, Gálffy Attila is az igazgatói lakásban napvilágra jön, s a továbbiak egy részéről már személyes élményei alapján is tanúságot tehet. Megismerhetjük a kollégiumépületben kialakított négyosztós igazgatói lakást, az igazgatói család életrendjét, az igazgatói munkát, a román inspektorok önkényeskedését. Közben szó esik a mézskői rokonságról, az ottani vagyongyarapításról is, karácsony és a Zsigmond-napok megünneplé-

séről, a kis Attila életveszélyes betegségéről. Nagy fordulat következik be 1940 őszén: a második bécsi döntés eredményeként újra Magyarországhoz tartozik Kolozsvár. Valóságos népvándorlás alakul ki: a dél-erdélyi magyarok északra, az észak-erdélyi románok a déli országrészbe húzódnak át. Az iskola is megtelik menekült gyerekekkel. Itt sikeres portrét kapunk az iskolától megválni kényszerülő román tanárról, Vlad Valeriuról, aki éppen Gálffy tanácsára nem menekül el. Az iskola átállása az új tanügyi rendszerre zökkenőmentesen történik. Gálffyt 1941 nyarán újraválasztják igazgatónak. De ez a nyár egy szörnyű balesetet is hoz: az igazgató leesik a biciklijéről, és combnyaktörést szenved. Több havi fekvés után – orvosi hanyagságnak is tulajdoníthatóan – nem forr össze rendesen a csontja, álizület keletkezik. Ennek következtében élete végéig sánta marad. A betegség alatt Benczédi Pál vallásos tanár és László Tihamér fizikatanár helyettesítik az igazgatót. Úgy tűnik, hogy Lászlót utódjául igyekezett kinevelni az igazgató. Ekkor a dúló világháborúban újságfelhívásra az érettségi előtt álló VIII. osztály diákjainak többsége önkéntesen katonai szolgálatra jelentkezik. Köztük az igazgató Zsigmond fia is. Erről csak utólag értesül az iskola vezetősége. Az édesapa csak annyit tehet, hogy fiát a katonatiszti pályára, a Ludovika Akadémiára irányítja.

1944 őszén a helyzet kezd veszélyessé válni, Kolozsvár is hadszíntér lehet. Úgyhogy megindul a menekülők áradata. Gálffy csak a gyermekeit küldi a biztonságosabbnak tűnő Budapestre. Szeptember vége felé maga az igazgató is Pestre utazik, hogy lássa fia ottani helyzetét. S ezzel megkezdődik a kötet írásainak utolsó tömbje, mely 15 fejezetet ölel fel. Mint a szenvedések sorozatát – római számmal jelölt stációkat – mutatja be e megpróbáltatásokat a szerző. A kálvária azzal indul, hogy az úton meghül Gálffy, tüdőgyulladással az egyik fővárosi kórházba kerül, majd a háborús helyzet miatt nem utazhat vissza Kolozsvárra. Végig kell szenvednie Pest szovjet ostromát. 1945 februárjában tér haza két kisebb fiával együtt, többnapos kalandos utazást követően. Még csak ezután kezdődik az igazi kálvária: a purifikálás. Felfüggesztik tanári állásából, azzal is vádolják, hogy elmenekült. Ez akkoriban „bűnnek” minősült. Ezt a vádat orvosi papírokkal meg tudta cáfolni az igazgató. A könyv szerzője szerint két kolléga is szeretne volna megkapni az igazgatói széket, s igyekeztek befektíteni a hazatérőt. Még az a vád is felmerült, hogy a VIII-os diákok az ő tudtával jelentkeztek katonának. Ezt is sikerült megcáfolni. Bizonyítania kellett, hogy a négy év alatt mind a románokhoz, mind pedig a zsidókhöz barátilag viszonyult. Végül ismételt fellebbezések után megengedték Gálffynak, hogy tanárként a nyugdíjkorhatár eléréséig dolgozhasson. De

közben, hogy családját eltartsa, még kisiparosnál köszörős munkát is vállalt. Az egyház 1947-ig csak megbízott igazgatót nevezett ki az iskola élére. 1948-ban Gálffyt nyugdíjazták.

Az elmeneküléssel kapcsolatban akkoriban a felfüggesztett igazgatónak kellett igazolnia magát. Csak a családja, s pár kollegája tudhatta, hogy mi is történt vele a fővárosban. Mert ez egy kivételes eset volt. A front elől százak menekültek, mindent maguk mögött hagyva, mivel – úgy hitték – az életüket mentették. Nemcsak politikusok vagy tisztségviselők, hanem tanáreberek is szép számmal. Köztük az egyetem majdnem teljes tanári kara. Ma ezt nehéz vádként felfogni. Mert akkor elmenekült, áttelepült íróink, művészeink egész sorát bűnösnek nyilváníthatnánk! Gálffy Attila most tisztázza az édesapját ért vádakot, a vele szemben elvtelenül viselkedőket is megnevezi. Hadházy Sándor és Bodor András ekkori szerepét még további kutatómunkára alapozva kellene egyértelművé tenni.

A hátralévő évek viszonylagos nyugalmat hoztak Gálffy Zsigmond életében. Egy kötet számára görög verseket tolmácsolt. Volt diákjai időnként megemlékeztek róla. Szíve kezdett rendetlenkedni. Még megérte, hogy legkisebb fiától született unokáját is gondozza. Aztán szívszélhűdés zárta le életútját. Fia kérésére az unitárius templomból temették, a menet végig haladt a Főtéren, majd bensőséges bú-

csúszavak után a Házsongárd befogadta újabb halottját.

Gálffy Attila tulajdonképpen azt szeretné bizonyítani az életút felrajzolásával, hogy édesapja „jó igazgatója volt a kollégiumnak”. Ezt bizonyítja, hogy az unitárius Főtanács ötször választotta meg e tisztségre, hogy a magyar hatóságok tanügyi főtanácsosi címmel tüntették ki. Sok-sok adatot összegyűjtött e mű megírásához. Mindenekelőtt az évkönyvekre alapozott, de levéltári anyagot is kézbe vett, a család iratait is felhasználta. Ismételt valómása szerint regényt, életregényt írt. Pár novellát követően első regényét. Ráadásul ennek folyamán kellett a modern világ csodájával, a számítógéppel is megismerkednie. Ez a kezdő státus meglátszik a kötetben.

A szerző bizonyára elgondolkodott azon, hogy milyen műfajban írja meg apológiáját. Választhatta volna az emlékiratot, a tudományosabb monográfiát is. Ő maga is bevallja, hogy még lett volna hol tovább kutatni, de arról lemondott. Könyve így néhol emlékirat, néhol regény. A regénynek, még a legmodernebbnek is, vannak bizonyos követelményei. Világot kell teremtenie a szerzőnek, s azt végigvezetnie a kötet folyamán. A párbeszéd és az elbeszélő rész bizonyos egyensúlyát kell kialakítani. A szereplőket megváltoztatott névvel lehet bemutatni, a cselekmény hiányzó láncszemeit pedig a fantáziával is ki lehet pótolni. Az idézetek betűszerinti hűségéhez sem kell ragasz-

kodni. Az emlékirat ezzel szemben a szerző szempontjai, meglátása szerint rendezheti az anyagot, egyéni kommentárokat tesz lehetővé. Néhol idézetek, sőt párbeszéddek is beiktathatók. A tudományos monográfia már megköveteli a pártatlanságot, a források pontos megjelölését, a tudományos, szabatos nyelvhasználatot. Kötetünknek az első része még inkább regénynek tekinthető. A szerző némi fantáziával kerekíti az adatokat, néhol hangulatot is teremt. Nagyon zavaró, hogy a már kibontakozó történet folyását minduntalan megzavarja a személyes viszonyulás. A hősként bemutatott Miklós, Zsiga hirtelen „nagyapám, édesapám” lesz. Aztán még a szerző is elmondja kételyeit, feltételezéseit. A kötet második része már sokkal inkább a szerző emlékezetére épít, úgyhogy közelebb áll az emlékirathoz.

Akármelyik műfajba is soroljuk be a könyvet, lényegében megismertet egy olyan generáció életpályájával, amelyiknek erdélyi viszonyok közt végig kellett élni két világháborút, három hatalomváltást, sőt még egy társadalmi rendszerváltást is. Ha ehhez hozzáteszük, hogy az életpálya a tanügy kereteihez kötődött, még nagyobb nyereséggel jár a feldolgozás. Mert a 20. században a hatalom- és rendszerváltozásokat elsősorban a tanügy szenvedte meg. Nem kis teljesítmény volt e viszonyok közt helytállni, tiszta lelkiismerettel vezetői széket betölteni. A máig is működő kisebbségi, feleke-

zeti iskolák szoborral, emléktáblával örökíthetnék meg egykori igazgatóik emlékét. Időről időre felidézhetnék nemcsak a névadók, de a kiemelkedő tanáregyéniségek munkásságát is a diákok előtt. Az 1940-es évekig ez természetesen számított. A mai idősebb olvasó talán fölöslegesnek vélheti e kötetben a politikai események háttérének és következményeinek a részletezését, hiszen ezeket maga is átélte vagy a szülei visszaemlékezéseiből jól ismeri. De már a következő generációknak nem árt ismét elmondani azt, amin át estünk, aminek az utóhatását ma is nap mint nap érezzük.

A könyv megjelent, s most már saját „sorsát” éli. Bizony jó lett volna a szárnyra bocsátás előtt egy jószemű korrektor kezébe adni, aki a számítógépes hibákat, meg a nyelvi bizonytalanságokat is helyesbítse. A vesszők, a -ba/-ban ragok szabályszerű használata, a mind/mint, -kor/-kór helyes írása egy szakember közreműködését igényelte volna.

Az Unitárius Kollégium 1910-es évekből való képét és Márkos András Gálffy-fejszobrát kombináló könyvborító Jánosi Andrea sikeres munkája. A kötetnek ott a helye minden magyar tannyelvű iskolánk könyvtárában.

Gaal György

Gaal György, Gránitz Miklós: Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában. I–II. Pharma Press, Budapest, 2010.

Ritkán adatik meg az életben, hogy fotóművészt irodalom- és művelődéstörténetessel, nagylelkű könyvkiadóval és igényes szerkesztővel hozzon össze a sors. „Páratlan vállalkozás”, s az eredmény: két impozáns kötet az erdélyi magyarság történetéről, a Város fölött virrasztó Házsongárdról. Emlékalbum, amelynek ihletett szerzői találon az *Örök Házsongárd* címet adták. Van valami sorsszerű ebben a címben, a „pusztuló múlton és fájó jelenen” felülkerekedett az Örök, mert „tört kövek és porladó kereszték”, düledező sírkövek fölött ott van a leírhatatlan, de mégiscsak megtapasztalható Örök. Gaal Györgynek és Gránitz Miklós-

nak, ha csak egy szempillantásnyira is, de sikerült felülkerekedni a múltó Időn. Nem hiszem, hogy pusztán a szerencsés véletlen működött közre abban, hogy a fotóművész a Házsongárd Alapítvány igazgatójával és önzetlen munkásával, Gergely Istvánné Tökés Erzsébettel találkozza megismerkedhetett Gaal Györggyel. A gondviselés útjai át- meg átszövik a Házsongárd apró ösvényeit, és e csodálatos szöttesben egymásra talált a temető sorsát szíven viselő Nagyasszony, a Művész, az Író, és a Könyvkiadó. Dávid Ferenc, a magyarországi Pharma Press Nyomdaipari Kft. ügyvezető igazgatója támogatása tette le lehetővé e csodálatos